

УДК 364.013

Кацьора Олександр Валентинович
викладач кафедри соціології і соціальної роботи
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна

Кацьора Андріана Іванівна
аспірант кафедри соціології і соціальної роботи
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Окреслено правові засади соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема проаналізовано міжнародні нормативно-правові акти, норми Конституції України та окремих Законів України. Розкрито особливості соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та їх соціальне обслуговування шляхом забезпечення соціальним супроводом.

Ключові слова: соціальний захист, правовий захист, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, соціальний супровід.

Вступ. Однією з найбільш складних проблем сучасного суспільства є проблема сирітства, яка сьогодні набуває нових кількісних та якісних характеристик. Якщо ще в минулому сторіччі в дитячі будинки потрапляли діти, чий батьки загинули, то сучасному суспільству властива інша тенденція – більшість вихованців дитячих будинків є діти, позбавлені батьківського піклування, тобто сиротами за живих батьків. Часто такими вони стають вже з перших хвилин життя – мати відмовляється від своєї дитини одразу ж після пологів. Турботу про сиріт, зокрема соціальних, бере на себе держава. Соціальний захист найбільш незахищених верст суспільства є визначеним стратегічним пріоритетом державної політики. Особливих акцентів набувають питання, пов'язані з подальшою роботою в напрямку реформування державних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Потребують подальшого наукового аналізу результати впровадження сімейних форм опіки з метою їх оптимізації та наближення до реалій українського суспільства.

Метою статті є вивчення соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні займалися провідні українські вчені Н.Бурсова [5], І.Зверева [6], З.Кияниця [6], Л.Волинець [7] та інші. Зокрема, піднімалися питання соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхи вдосконалення їх соціального обслуговування та якісне ведення випадку таких дітей.

Виклад основного матеріалу. Однією з найвищих соціальних цінностей держави є соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Нормативно-правову базу з соціального захисту дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування складають: Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, закони України, акти Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативно-правові акти України.

Основним документом нормативно-правового регулювання захисту дітей в Україні є Конституція України, яка гарантує конституційні права та свободи громадян, у тому числі і дітей (розділ II). Це зокрема: право на вільний розвиток своєї особистості (ст.23), право на життя (ст.27), право на повагу до гідності особистості

(ст.28), право на соціальний захист (ст. 46), право на житло (ст.47), право на охорону здоров'я (ст.49), право на освіту (ст.53), право на правову допомогу (ст.59). Статті 51 та 52 Конституції України передбачають, що обов'язок щодо утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування покладається на державу [1].

Важливим міжнародним нормативно-правовим документом є Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, яка ратифікована постановою Верховної Ради УРСР № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 року «Про ратифікацію Конвенції про права дитини». У Конвенції зазначено, що дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою (ст.20).

У Конвенції також закріплено право на життя (ст.6), право на ім'я та громадянство (ст.7), право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я (ст.24), право на соціальне забезпечення (ст.26), право на освіту (ст.29), право на відпочинок та дозвілля (ст.31), право на захист від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень (ст.34), право на захист від усіх форм експлуатації (ст. 36), право на правову допомогу та гуманне ставлення (ст.37) [2].

Ратифікувавши Конвенцію, Україна тим самим, ґрунтуючись на першорядності загальнолюдських цінностей і гармонійного розвитку особистості, визнала пріоритет інтересів дитини у суспільстві та необхідність особливої турботи про соціально незахищених дітей, зокрема, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та взяла на себе зобов'язання по забезпеченню прав та соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначаються Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», який набув чинності 13 січня 2005 року і є складовою законодавства про охорону дитинства [3]. Оскільки, даний законодавчий документ є одним із основних в сфері захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, його періодично переглядають і вносять необхідні зміни. Так, і в 2017 році даний Закон вже зазнав

певних коректив. Зазначимо, що юридичне визначення соціальних категорій дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначено статтею 1 цього Закону. Так, дитина-сирота – це дитина, в якій померли чи загинули батьки. Діти, позбавлені батьківського піклування – це діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з ухиленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти.

Статтею 8 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» встановлено, що держава здійснює повне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа [3].

Допомога та утримання таких дітей не можуть бути нижчими за встановлені мінімальні стандарти, що забезпечують кожній дитині рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку на рівні, не нижчому за встановлений прожитковий мінімум для таких осіб.

Право на повне державне забезпечення в навчальних закладах мають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком до вісімнадцяти років та особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при продовженні навчання до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів.

Особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, крім повного державного забезпечення, виплачується соціальна стипендія в порядку та розмірі, встановлених Кабінетом Міністрів України, а також виплачується 100 відсотків заробітної плати, яка нарахована в період виробничого навчання та виробничої практики.

Особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, до завершення навчання виплачується щорічна допомога для придбання навчальної літератури в розмірі трьох соціальних стипендій. Виплата зазначеної допомоги здійснюється протягом 30 днів після початку навчального року за рахунок коштів, що передбачаються для навчальних закладів у відповідних бюджетах.

При наданні особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, академічної відпустки за медичним висновком за ними зберігається на весь період академічної відпустки повне державне забезпечення та виплачується стипендія. Навчальний заклад сприяє організації їх лікування.

Випускники навчальних закладів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечуються за рахунок навчального закладу або відповідної установи органів праці та соціального захисту населення одягом і взуттям, а також одноразовою грошовою допомогою в розмірі двох прожиткових мінімумів для осіб відповідного віку. Нормативи забезпечення одягом і взуттям затверджуються Кабінетом Міністрів України. За бажанням випускників навчальних закладів їм може бути видана грошова компенсація в розмірі, необхідному для придбання одягу і взуття.

Крім цього, положення статті 25 Закону України «Про охорону дитинства» також спрямовані на соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьків-

ського піклування [4].

Відповідно до зазначеної статті Закону України «Про охорону дитинства» діти, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, мають право на особливий захист і допомогу з боку держави. Відсутність одного або обох з батьків та батьківського піклування підтверджується відповідними документами, які є підставою для надання цим дітям матеріального забезпечення і пілг, передбачених законодавством України.

У разі передачі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку чи піклування, влаштування в будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї жила приміщення, в якому вони проживали, зберігається за дітьми протягом усього часу перебування їх в цих закладах, у опікунів чи піклувальників, дитячому будинку сімейного типу, прийомній сім'ї незалежно від того, чи проживають у жилому приміщенні, з якого вибули діти, інші члени сім'ї. Жила приміщення, яке зберігається за дітьми, може бути передано в оренду іншим громадянам на строк до повернення дітей із зазначених закладів, від опікунів чи піклувальників, з прийомної сім'ї чи дитячого будинку сімейного типу. Порядок збереження і передачі в оренду жилого приміщення та іншого майна дитини затверджується Кабінетом Міністрів України.

Держава забезпечує дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, а також особам з їх числа, які до передачі під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, мали впорядковане житло, що зберігалось за ними, вселення їх у ці приміщення і повернення їм майна, що знаходилося в цих приміщеннях на день передачі дітей під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які до передачі під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не мали впорядкованого житла або вселення яких у приміщення, що зберігалось за ними, неможливе внаслідок його знищення чи пошкодження або з інших поважних причин, що унеможливають проживання там цих дітей, забезпечуються позачергово впорядкованим житлом за місцем їх походження або проживання до влаштування в сім'ї громадян, відповідні заклади в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Держава гарантує матеріальну допомогу на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, у дитячих будинках сімейного типу і прийомних сім'ях у порядку, встановленому законодавством України. Також, держава гарантує працевлаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, після повернення їх з дитячих закладів, від опікунів чи піклувальників, з дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей, закінчення навчання в державних та комунальних навчальних закладах.

Окремо відзначимо, що особливим видом соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є соціальний супровід. Так, відповідно до статті 15 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», соціальний супровід здійснюється стосовно дітей, які перебувають на вихованні в сім'ях опікунів, піклуваль-

ників, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, а також щодо осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Соціальний супровід дїздатних осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, здійснюється за їх письмовою заявою [3]. Соціальний супровід може здійснюватися стосовно усиновленої дитини, якщо ця діяльність не порушує таємницю усиновлення і виконується за згодою або на прохання усиновлювача або дитини. Соціальний супровід здійснюється центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – це спеціальні заклади, уповноважені державою брати участь у реалізації державної молодіжної політики шляхом проведення соціальної роботи з дітьми та молоддю. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, опікуючись дітьми-сиротами, тісно співпрацюють з різними державними органами влади, управліннями та відділами у справах сім'ї та молоді, освіти та культури, соціального захисту, службами у справах дітей, відділами кримінальної міліції у справах дітей, центрами зайнятості населення, закладами освіти, притулками для дітей та громадськими організаціями (товариства Червоного Хреста, Асоціації молодіжних громадських організацій, благодійними фондами, жіночими та релігійними організаціями). З метою підготовки дітей-сиріт до самостійного життя їх соціальна та психологічна адаптація покладається на центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [5, с. 9].

Завдання соціального супроводу – сприяти адаптації дитини в новій сім'ї, створенню позитивного психоло-

гічного клімату в сім'ї, умов розвитку дітей з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини, забезпеченню оптимальних умов життя дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та особи із їх числа та захисту їх прав.

Соціальний працівник здійснює соціальне обслуговування дитини та сім'ї, соціальну опіку, є посередником між усиновлювачами, які висловили таке бажання, опікунами, піклувальниками, прийомними бабками, батьками-вихователями та державними структурами, на які покладено вирішення питань життєзабезпечення дітей, і не є представником органів контролю.

Соціальний супровід дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та особи із їх числа здійснюється за спеціальним планом, який складається для кожної дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та особи із їх числа і коригується раз на рік.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в Україні є одним із головних обов'язків держави та основним напрямом правової політики держави. Особливим видом соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є соціальний супровід, завданням якого є у сприянні адаптації дитини в новій сім'ї, створенні позитивного психологічного клімату в сім'ї, умов розвитку дітей з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини, забезпеченні оптимальних умов життя дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та особи із їх числа та захисту їх прав.

Список використаної літератури

1. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV від 8.12.2004 р. : прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. – К.: Велес, 2005. – 48 с.
2. Конвенція про права дитини: за станом на 20.11.2014 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ: Парлам. вид-во, 2014.
3. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»: за станом на 01.01.2017 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ: Парлам, 2014.
4. Закон України «Про охорону дитинства»: за станом на 05.03.2017 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ: Парлам. вид-во, 2015.
5. Бурсова Н.В. Соціальний захист дітей-сиріт / Н.В. Бурсова, С.М. Онищук // Інформаційний центр «Бібліотека ім. М. Костомарова». – К., 2012. – 20 с.
6. Зверева І. Д., Кияниця З. П., Кузміньський В. О., Петрович Ж. В. Оцінка потреб дитини та її сім'ї: від теорії до практики: Навч. посіб.: У 2-х част. – К.: Задруга, 2011. Част. I. – 224 с.
7. Волинець Л. С. Права дитини в Україні: проблеми та перспективи / Л. С. Волинець; Український ін-т соціальних досліджень, Інститут дитинства. – К.: Логос, 2000. – 75 с.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2017 р.
Рецензент: канд.соц.наук, доц.Попович А.М.

Кацьора Александр

преподаватель кафедры социологии и социальной работы
Государственное высшее учебное заведение
«Ужгородский национальный университет», г.Ужгород, Украина

Кацьора Андриана

аспирант кафедры социологии и социальной работы
Государственное высшее учебное заведение
«Ужгородский национальный университет», г.Ужгород, Украина

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ДЕТЕЙ-СИРОТ И ДЕТЕЙ, ЛИШЕННЫХ РОДИТЕЛЬСКОЙ ОПЕКИ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрена социальная защита детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Определены правовые основы социальной защиты детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, в частности проанализированы международные нормативно-правовые акты, нормы Конституции и отдельных Законов Украины. Раскрыты особенности социального обеспечения детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки и их социальное обслуживание путем обеспечения социальным сопровождением.

Ключевые слова: социальная защита, правовая защита, дети-сироты, дети, лишенные родительской опеки, социальное сопровождение.

Katsora Oleksandr

Lecturer of the Department of Sociology and Social Work
State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

Katsora Andriana

Postgraduate Student of the Department of Sociology and Social Work
State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

**PARTICULAR ASPECTS OF SOCIAL-LEGAL PROTECTION OF ORPHANS AND CHILDREN
DEPRIVED OF PARENTAL CARE IN UKRAINE**

The article reveals the peculiarities of social security of children-orphan and children deprived of parental care, analyzed the way of their full state-funded in residential institutions and in family care. The attention is focused on state support for persons from among children-orphan and children deprived of parental care, who continue their education until 23 years or until the end of the respective schools and their support after graduation. The authors have examined the basic social services, guarantees and benefits that you are entitled to orphans, children deprived of parental care and persons from their number, including the provision of education and housing, the right to material assistance.

Key words: social protection, legal protection, orphans, children deprived of parental care, social support.